

การศึกษาคุณภาพน้ำแม่น้ำเจ้าพระยา ตามพระราชเสาวนีย์
สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

ประจำปี 2551-2552

กลุ่มงานตะกอนและคุณภาพน้ำ
ส่วนอุทกวิทยา สำนักอุทกวิทยาและบริหารน้ำ
กรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
มีนาคม 2553

บทคัดย่อ

การเฝ้าระวังและติดตามตรวจสอบคุณภาพน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยา ตามพระราชเสาวนีย์ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เริ่มตั้งแต่ท้ายเขื่อนเจ้าพระยา จังหวัดชัยนาท ถึง ศาลากลางจังหวัดสมุทรปราการ โดยตรวจวัดคุณภาพน้ำระหว่างเดือนเมษายน 2551 ถึงเดือน มีนาคม 2552 มีจุดตรวจวัดทั้งหมด 28 จุดสำรวจ คำนวณคุณภาพน้ำมีค่าดังนี้ อุณหภูมิ น้ำ 29.3 – 30.0 องศาเซลเซียส ความเป็นกรดเป็นด่าง 7.2 – 7.8 ออกซิเจนละลายน้ำ 1.90 – 6.72 มิลลิกรัม/ลิตร ความนำไฟฟ้า 186 – 8,747 ไมโครโมห์/ซม. ความเค็ม 0.1 – 5.7 กรัม/ลิตร ของแข็งละลายทั้งหมด 115 – 6,240 มิลลิกรัม/ลิตร ความขุ่น 43.3 – 58.9 NTU สารแขวนลอย 26.8 – 44.2 มิลลิกรัม/ลิตร บีโอดี 1.90 – 4.61 มิลลิกรัม/ลิตร ซีโอดี 6.8 – 69.0 มิลลิกรัม/ลิตร ไนเตรท 0.260 – 0.672 มิลลิกรัม/ลิตร ไนไตรท์ 0.010 – 0.250 มิลลิกรัม/ลิตร แอมโมเนีย ND – 0.70 มิลลิกรัม/ลิตร ทีเคเอ็น 0.52 – 1.50 มิลลิกรัม/ลิตร ฟอสเฟต 0.023 – 0.203 มิลลิกรัม/ลิตร ไฮโดรซัลไฟด์ 0.010 – 0.023 มิลลิกรัม/ลิตร ความกระด้างทั้งหมด 89.26 – 1,060.71 มิลลิกรัม/ลิตร ซัลเฟต 20.57 – 513.46 มิลลิกรัม/ลิตร คลอไรด์ 15.20 – 2,937.6 มิลลิกรัม/ลิตร SSP 26 – 60 % SAR 0.7 – 15.6 RSC 0.00 – 0.17 meq/l แบคทีเรียกลุ่มโคลิฟอร์มทั้งหมด 230 – 240,000 MPN/100 ml แบคทีเรียกลุ่มฟิคอลโคลิฟอร์ม 80 – 30,000 MPN/100 ml สังกะสี 0.019 – 1.787 มิลลิกรัม/ลิตร แมงกานีส ND – 0.187 มิลลิกรัม/ลิตร เหล็ก ND – 0.822 มิลลิกรัม/ลิตร แต่ในส่วนทองแดง แคดเมียม ตะกั่ว สารหนู และโครเมียม ไม่สามารถตรวจวัดได้เนื่องจากมีค่าต่ำมาก (ND)

คุณภาพน้ำที่ตรวจสอบโดยเฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานแหล่งน้ำธรรมชาติ ยกเว้นค่าออกซิเจนละลายน้ำและค่าบีโอดีในบางจุดสำรวจ และมีเพียงค่าเฉลี่ยความนำไฟฟ้า ความเค็มของแข็งละลายน้ำทั้งหมด ซัลเฟต คลอไรด์ ความกระด้างทั้งหมด SSP และ SAR ที่เกินค่ามาตรฐานแหล่งน้ำธรรมชาติที่กำหนดไว้ ทั้งนี้เนื่องจากแม่น้ำเจ้าพระยาได้รับอิทธิพลจากการรุกรานของน้ำทะเลตามฤดูกาล และผลการศึกษาการเปลี่ยนแปลงระหว่างจุดสำรวจเก็บตัวอย่างต่างๆ ในรอบปี พบว่า แนวโน้มคุณภาพน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาจะเริ่มลดต่ำลงจากบริเวณต้นน้ำไปจนถึงปากแม่น้ำ ตามระยะทางที่ไหลผ่านพื้นที่ชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นแหล่งระบายของเสียและน้ำทิ้ง และอาจจะทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของแม่น้ำมากขึ้นกว่าเดิมในอนาคต

รายงานผลการตรวจวัดคุณภาพน้ำ พระตำหนักสวนปทุม
จังหวัดปทุมธานี ปีที่ 2

กลุ่มงานตะกอนและคุณภาพน้ำ ส่วนอุทกวิทยา
สำนักอุทกวิทยาและบริหารน้ำ กรมชลประทาน
กรกฎาคม 2552

บทคัดย่อ

การวิเคราะห์ผลข้อมูลตรวจวัดคุณภาพน้ำในสระน้ำรอบพระตำหนักสวนปทุม ในรายงานฉบับนี้ เริ่มตั้งแต่ กรกฎาคม 2551 ถึง มิถุนายน 2552 มีจุดตรวจวัด 6 จุดสำรวจ สำหรับดัชนีพื้นฐาน คือ ความเป็นกรดและด่าง ออกซิเจนละลาย การนำไฟฟ้าของน้ำ ความเค็ม อุณหภูมิของน้ำ และของแข็งละลายทั้งหมด และดัชนีคุณภาพน้ำที่ได้จากผลการวิเคราะห์ในห้องปฏิบัติการพบว่าคุณภาพน้ำโดยรวมยังอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานน้ำใช้ชลประทานเพื่อการเกษตร ซึ่งอุณหภูมิของน้ำมีค่าระหว่าง 24.10-31.80 องศาเซลเซียส ความเป็นกรดและด่างมีค่าระหว่าง 6.3-8 การนำไฟฟ้าของน้ำมีค่าระหว่าง 196-682 ไมโครโมห์/ซม. ความเค็มมีค่าระหว่าง 0.02-0.39 กรัม/ลิตร ออกซิเจนละลายน้ำมีค่าระหว่าง 1.76-8.85 มิลลิกรัม/ลิตร ของแข็งละลายทั้งหมดมีค่าระหว่าง 108-468 ความขุ่นมีค่าระหว่าง 3.51-203 NTU สารแขวนลอยมีค่าระหว่าง 4-63.5 มิลลิกรัม/ลิตร ความสกปรกในรูปสารอินทรีย์มีค่าระหว่าง 1.81-15.41 มิลลิกรัม/ลิตร ไฮโดรซิลไฟต์มีค่าระหว่าง 0.001-0.12 มิลลิกรัม/ลิตร ไนเตรท-ไนโตรเจนมีค่าระหว่าง 0.001-5.385 มิลลิกรัม/ลิตร ไนไตรท์-ไนโตรเจนมีค่าระหว่าง 0.001-0.429 มิลลิกรัม/ลิตร แอมโมเนีย-ไนโตรเจนมีค่าระหว่าง 0.001-2.380 มิลลิกรัม/ลิตร ทีเคเอ็นมีค่าระหว่าง 0.297-3.220 ฟอสเฟตมีค่าระหว่าง 0.001-0.269 มิลลิกรัม/ลิตร ความกระด้างทั้งหมดมีค่าระหว่าง 23-341.8 ซัลเฟต มีค่าระหว่าง 7.7-174.3 มิลลิกรัม/ลิตร คลอไรด์มีค่าอยู่ระหว่าง 9.9-92.9 มิลลิกรัม/ลิตร SSP มีค่าระหว่าง 19-38 % SAR มีค่าระหว่าง 0.6-1.7 และ RSC มีค่าระหว่าง 0-0.07 meq/l

1. บทนำ

เนื่องด้วยพระตำหนักสวนปทุม มีความจำเป็นจะต้องปรับปรุงคุณภาพของน้ำในพระตำหนัก และจัดภูมิทัศน์ในเขตพระตำหนัก ซึ่งทางผู้อำนวยการโครงการส่วนพระองค์ สวนจิตรลดา ได้ขอความอนุเคราะห์กรมชลประทานในการจัดทำระบบบำบัดน้ำเสียและจัดภูมิทัศน์ในเขตพระตำหนักดังกล่าว ในส่วนของ กลุ่มงานตะกอนและคุณภาพน้ำได้รับมอบหมายจากสำนักอุทกวิทยาและบริหารน้ำ ในเรื่องของการจัดทำแผนการตรวจสอบคุณภาพน้ำและการจัดทำรายงานคุณภาพน้ำ

จากการสำรวจบริเวณพื้นที่รอบพระตำหนักสวนปทุมพบว่ามีพื้นที่ประมาณ 58 ไร่ และมีสระน้ำล้อมรอบพระตำหนักเป็นรูปตัว L ชนกัน (ยกเว้นเฉพาะด้านหลังพระตำหนัก) โดยในปัจจุบันทางสำนักชลประทานที่ 11 ได้ดำเนินการจัดทำระบบบำบัดน้ำเสีย และภูมิทัศน์ในพระตำหนักฯ ไปแล้วบางส่วน ในระหว่างการปฏิบัติงานพบว่าคุณภาพน้ำในสระน้ำของพระตำหนักฯ มีปัญหาเกี่ยวกับตะไคร่น้ำลอยบริเวณผิวน้ำจึงเกรงว่าจะมีปัญหาด้านคุณภาพน้ำ ทางสำนักชลประทานฯ จึงได้ขอความร่วมมือมายังกลุ่มงานตะกอนและคุณภาพน้ำ เพื่อช่วยดำเนินการในเรื่องตรวจวัดคุณภาพน้ำ กลุ่มงานตะกอนและคุณภาพน้ำ จึงได้กำหนดแผนการตรวจสอบคุณภาพน้ำ รวมถึงการกำหนดจุดตรวจวัดคุณภาพน้ำ เพื่อใช้เป็นตัวแทนในการตรวจสอบคุณภาพน้ำ เพื่อนำผลการวิเคราะห์ที่ได้มาเป็นข้อมูลเพื่อหาแนวทางป้องกัน และควบคุมคุณภาพน้ำในสระน้ำรอบพระตำหนักสวนปทุมต่อไป

1.1 วัตถุประสงค์

เพื่อวิเคราะห์คุณภาพน้ำทางกายภาพและเคมีในสระน้ำรอบพระตำหนักสวนปทุม

1.2 วัสดุและอุปกรณ์ที่ใช้ในการวิเคราะห์

วัสดุอุปกรณ์สำหรับการตรวจสอบคุณภาพน้ำในสระน้ำรอบพระตำหนักสวนปทุมจำแนกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1.2.1 อุปกรณ์สำหรับเก็บตัวอย่างน้ำ

1.2.2 อุปกรณ์และเครื่องมือวิเคราะห์ (ทั้งในส่วนของภาคสนามและห้องปฏิบัติการ)

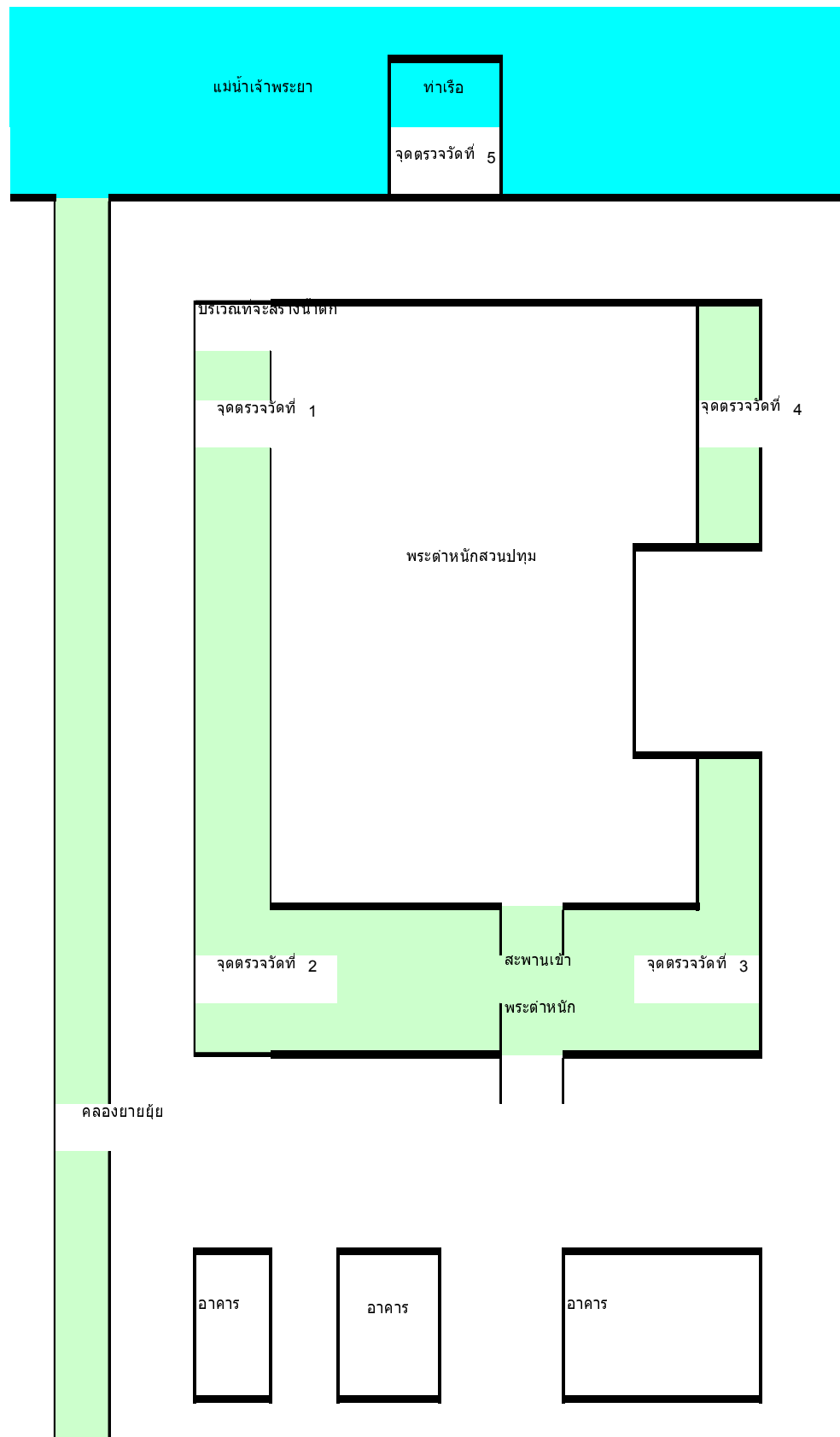
1.3 การเลือกพื้นที่ที่ทำการตรวจวัดคุณภาพน้ำ

การเลือกสถานที่เก็บตัวอย่างน้ำในบริเวณพระตำหนักสวนปทุมได้กำหนดจุดเก็บตัวอย่างทั้งหมด 6 จุด ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ตำแหน่งจุดตรวจวัดคุณภาพน้ำบริเวณสระน้ำในพระตำหนักสวนปทุม

จุดที่เก็บตัวอย่าง	บริเวณ	ตำแหน่ง
จุดที่ 1	สระน้ำใหญ่	จุดที่สร้างน้ำตก
จุดที่ 2	สระน้ำใหญ่	จุดที่สร้างน้ำพุด้านซ้ายของสะพานทางเข้าพระตำหนักฯ
จุดที่ 3	สระน้ำใหญ่	จุดที่สร้างน้ำพุด้านขวาของสะพานทางเข้าพระตำหนักฯ
จุดที่ 4	สระน้ำเล็ก	ด้านในสุดของพระตำหนักซึ่งเป็นด้านซ้ายของสะพานทางเข้าพระตำหนักฯ
จุดที่ 5	แม่น้ำเจ้าพระยา	บริเวณศาลาทำน้ำ ทำเรือซึ่งอยู่ด้านหลังของพระตำหนักฯ
จุดที่ 6	ลำคลอง	บริเวณโรงสูบน้ำซึ่งมีการเชื่อมต่อกับร่องสวนและพื้นที่การเกษตร

ภาพที่ 1 แผนผังแสดงจุดตรวจวัดคุณภาพน้ำในพระตำหนักสวนปทุม

1.4.1 ดัชนีคุณภาพน้ำที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม ได้แก่

- 1.4.1.1 ค่าอุณหภูมิ
- 1.4.1.2 ค่าความเป็นกรด-ด่าง (pH)
- 1.4.1.3 ค่าออกซิเจนละลายในน้ำ (DO)
- 1.4.1.4 ค่าการนำไฟฟ้า (EC)
- 1.4.1.5 ค่าความเค็ม (Sal.) และ
- 1.4.1.6 ค่าของแข็งที่ละลายได้ทั้งหมด (TDS)

โดยใช้เครื่องมือตรวจวัดคุณภาพน้ำชนิดหิ้วรวมของบริษัท YSI รุ่น 556 MES

1.4.2 ดัชนีคุณภาพน้ำ ที่ได้จากการวิเคราะห์ในห้องปฏิบัติการ ซึ่งมีทั้งหมด 15 ดัชนี ได้แก่

- 1.4.2.1 ความขุ่น (Turbidity)
- 1.4.2.2 สารแขวนลอย (SS)
- 1.4.2.3 บีโอดี (BOD)
- 1.4.2.4 คลอไรด์ (Cl)
- 1.4.2.5 ไฮโดรเจนซัลไฟด์ (H_2S)
- 1.4.2.6 ไนเตรต ($\text{NO}_3\text{-N}$)
- 1.4.2.7 ไนไตรท์ ($\text{NO}_2\text{-N}$)
- 1.4.2.8 แอมโมเนีย ($\text{NH}_3\text{-N}$)
- 1.4.2.9 ทีเคเอ็น TKN)
- 1.4.2.10 ฟอสเฟต ($\text{PO}_4\text{-P}$)
- 1.4.2.11 ความกระด้างทั้งหมด (Total Hardness)
- 1.4.2.12 ซัลเฟต (SO_4)
- 1.4.2.13 SSP
- 1.4.2.14 SAR
- 1.4.2.15 RSC

1.5 ขอบเขตการศึกษา

เริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2551 ถึงเดือน มิถุนายน พ.ศ. 2552 รวมระยะเวลาการตรวจวัดข้อมูล 12 เดือน

มีการดำเนินการการตรวจวัดคุณภาพน้ำภาคสนามทุกสัปดาห์ โดยเฉลี่ยเดือนละ 4 ครั้ง และเก็บตัวอย่างน้ำไปวิเคราะห์ในห้องปฏิบัติการเดือนละ 1 ครั้ง แล้วนำผลข้อมูลจากการตรวจวัดและจากผลห้องปฏิบัติการ นำมาวิเคราะห์และประมวลข้อมูลเชิงพรรณนาตามช่วงระยะเวลาต่างๆ คือ ทุกๆ สัปดาห์และทุกๆ เดือน โดยหาค่าต่ำสุด ค่าสูงสุด และค่าเฉลี่ย โดยวิธีเลขคณิต (Arithmetic Mean) สร้างกราฟเพื่อนำเสนอภาพรวมที่ได้จากการวิเคราะห์ และแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงคุณภาพน้ำในแต่ละดัชนี

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.6.1 เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการ การป้องกัน และการควบคุมคุณภาพน้ำในสระน้ำรอบพระตำหนักสวนปทุม

1.6.2 เพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้องหรือสนใจ เพื่อจะนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

4.2 ข้อวิจารณ์

จากการศึกษา พบว่า สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ในแต่ละสัปดาห์ไม่สามารถทำการเก็บวันเดียวกันได้ตลอดเนื่องจากมีปัญหาเกี่ยวกับเครื่องมือตรวจวัดที่ไม่เพียงพอเจ้าหน้าที่ต้องหมุนเวียนกันใช้ตามภาระกิจที่เร่งด่วน ซึ่งเดิมได้วางแผนการเก็บตัวอย่างทุกวันจันทร์ และควรเพิ่มการศึกษาด้านสาหร่ายวิทยาเข้ามาด้วย เพราะจากการสังเกตพบว่าสาเหตุของการเน่าเสียของน้ำนั้นสันนิษฐานว่าเกิดการปรากฏการบลูมของแพลงค์ตอน เพื่อจะได้หาวิธีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้อย่างถูกต้องและแม่นยำยิ่งขึ้น

5. สรุปผลการศึกษา

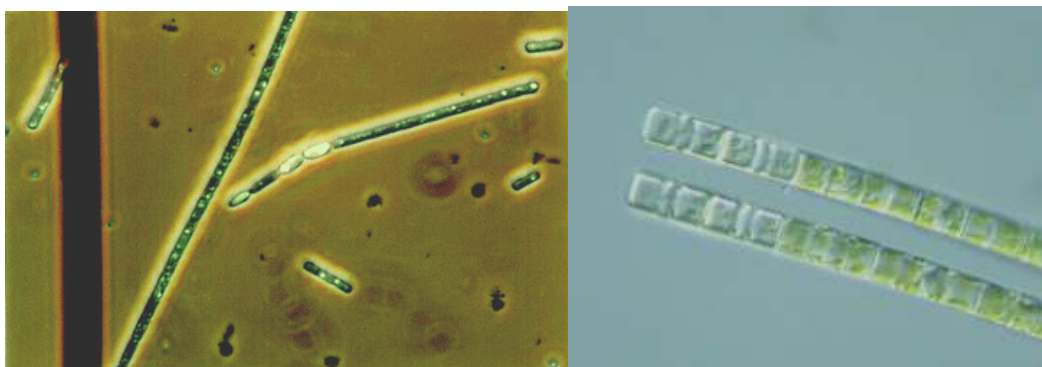
5.1 สรุปผลการวิเคราะห์

จากการศึกษาคุณภาพน้ำในบริเวณพระตำหนักสวนปทุมนั้น ผลการศึกษาตลอดระยะเวลา 1 ปี ค่าเฉลี่ยทางสถิติของคุณภาพน้ำสระใหญ่ สระเล็ก อยู่ในเกณฑ์มาตรฐานน้ำใช้ชลประทานเกือบทุกครั้งที่ตรวจวัดและเกือบทุกดัชนีที่ตรวจวัด มีบางช่วงที่ค่า pH ของน้ำมีค่าสูงแต่อยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน และบางช่วงที่ค่าความขุ่นของน้ำสูงกว่าเกณฑ์ แต่ไม่เป็นอันตรายต่อการปลูกพืชผัก สำหรับแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณท่าเรือหลังพระตำหนัก คุณภาพน้ำอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานน้ำใช้เพื่อการเกษตร จุดสำรวจคุณภาพน้ำที่ใช้เพื่อการเกษตร ค่าเฉลี่ยทางสถิติเกือบทุกดัชนีมีคุณภาพน้ำต่ำกว่าจุดสำรวจจุดอื่นๆ ค่า DO ซึ่งต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานน้ำใช้เพื่อการเกษตรถ้านำไปใช้กับการปลูกพืชสวนก็ไม่ทำให้เกิดอันตรายกับพืชมากนัก แต่ไม่ควรนำไปใช้กับการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ และพบปรากฏการณ์เจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ของแพลงค์ตอนพืช (Blooming) เป็นระยะตามวัฏจักรของการเจริญเติบโต ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากปริมาณสารอาหารในน้ำมีปริมาณความเข้มข้นที่สูงเหมาะแก่การเจริญเติบโตของแพลงค์ตอน โดยปัจจัยที่ทำให้สาหร่ายพวกนี้เจริญเติบโตได้อย่างรวดเร็วคือ ไนโตรเจนและฟอสเฟตซึ่งมากับปุ๋ย หรือเกิดจากการย่อยสลายซากต้นไม้บริเวณกันอ่าง โดยพวกสาหร่ายเซลล์เดียวเหล่านี้จะพบมากในแหล่งน้ำนิ่ง จะลอยอยู่บริเวณผิวน้ำและขอบของแหล่งน้ำ มีอุณหภูมิ 15-30 องศาเซลเซียส pH 6-9 ซึ่งได้ก่อให้เกิดสภาวะน้ำเน่าเสียส่งกลิ่นเหม็นเมื่อวงจรชีวิตของแพลงค์ตอนตาย และในช่วงที่แพลงค์ตอนมีการเจริญเติบโตจำนวนมากจะทำให้ปริมาณออกซิเจนในเวลากลางคืนลดต่ำลง แต่ในเวลากลางวันปริมาณออกซิเจนจะสูงกว่าปกติ อาจทำให้สัตว์น้ำเกิดสภาวะขาดออกซิเจนในการหายใจในช่วงกลางคืน ชนิดของแพลงค์ตอนที่พบ ได้แก่ แพลงค์ตอนพืชในกลุ่มสีเขียวแกมน้ำเงิน Blue green algae ได้แก่ *Oscillatoria lanica*, *Oscillatoria* sp. และกลุ่มที่สร้าง

Toxin จำพวก ไมโครซิสติน ได้แก่ *Cylindrospermopsis raciborskii* และ Diatom พวก *Aulacoseira Granulata*

ภาพที่ 23 ชนิดของเซลล์สาหร่ายสีเขียวแกมน้ำเงินกลุ่มที่เป็นเส้นสาย (*Oscillatoria* sp.) ที่พบในพระตำหนักสวนปทุม

ภาพที่ 24 ชนิดของเซลล์สาหร่ายสีเขียวแกมน้ำเงินกลุ่ม *Cylindrospermopsis raciborskii* (ภาพซ้าย) และ *Aulacoseira Granulata* (ภาพขวา)

5.2 ข้อเสนอแนะและแนวทางป้องกันและแก้ไข

บริเวณสระน้ำใหญ่ขอบสระยังไม่ได้มีการป้องกันที่ดีพอหากเกิดภาวะฝนตก หรือการให้น้ำกับพืชบริเวณใกล้เคียง จะทำให้เกิดการชะล้างผิวหน้าของดินไหลลงสู่สระน้ำ ทำให้น้ำขุ่นมากขึ้น และยังได้พัดพาเอาสารอาหารที่ให้กับพืชละลายปนมากับน้ำ ซึ่งเป็นสาเหตุให้ธาตุอาหารกลุ่มฟอสเฟตในน้ำสูง ควรมีขอบสระที่สูงเพื่อป้องกันหรือใช้การขุดบ่อเล็กล้อมรอบสระป้องกันน้ำไหลเข้าในสระใหญ่เหมือนกับการทำร่องสระน้ำล้นของสระว่ายน้ำทั่วไป หรือปลูกพืชที่ช่วยกรองให้ความเข้มข้นของการชะล้างของน้ำลดลง ทั้งยังสามารถกันเศษดินได้อีกด้วย การปลูกพืชน้ำเพื่อช่วยดูดซับความเข้มข้นของสารอาหาร ก็สามารถช่วยลดความเข้มข้นของธาตุอาหารที่อยู่ในสระน้ำได้อีกด้วย

การปรับปรุงภูมิทัศน์ของสระน้ำ โดยบริเวณสระใหญ่ได้มีการทำน้ำตกเพิ่ม 1 จุด น้ำพุอีก 2 จุด บ่อบำบัดโดยใช้พืชน้ำ อีก 1 จุด ซึ่งในความเป็นไปได้หากน้ำที่บำบัดไม่มีการหมุนเวียนอย่างทั่วถึงก็ไม่สามารถทำให้ค่าคุณภาพน้ำเปลี่ยนแปลงมากนัก ควรให้มีการจัดระบบการหมุนเวียนของน้ำตลอดทั้งสระน้ำเพื่อเป็นการบำบัดคุณภาพน้ำในทางธรรมชาติและสามารถเพิ่มปริมาณออกซิเจนในน้ำได้อีกด้วย ส่วนสระเล็กมีการทำน้ำพุ 1 จุด อาจเป็นแนวทางหนึ่งที่ช่วยเพิ่มปริมาณออกซิเจนให้กับน้ำถึงแม้จะในปริมาณไม่มากนัก

ระบบพืชกรองที่ออกแบบในการใช้งานที่ผ่านมาไม่เหมาะสมไม่สามารถช่วยลดปริมาณการเน่าเสียของคุณภาพน้ำได้

5.2.1 ตัวอย่างแนวทางและมาตรการ-วิธีการในการจัดการ สาหร่ายพิษ การแก้ไขสามารถได้หลายวิธี เช่น เดิมโคลน กวนน้ำให้ขุ่นรบกวนการสังเคราะห์แสง เดิมอากาศให้ปลาในเวลากลางคืน ทำให้น้ำไหลวน เช่น น้ำตก น้ำพุเทียม ทำร่มบังแดดไม่ให้ส่องถึงหรือกรองเอาสาหร่ายบริเวณผิวหน้าออกไป การใช้พืชน้ำในการควบคุมการระบาดของสาหร่ายสีเขียวแกมน้ำเงิน เหล่านี้เป็นวิธีละมุนละม่อมดีต่อสิ่งแวดล้อม แต่บางทีสภาพบ่อกว้างใหญ่มาก ซึ่งเป็นวิธีการที่ทำได้ยาก แต่ก็ยังมีหลายวิธีที่จัดการได้ เช่น

5.2.1.1 ฝักระวังแหล่งน้ำ จัดบันทึกการเกิด “บลูม” ตลอดทั้งปี

5.2.1.2 ระบบตกตะกอนที่ใช้อยู่สามารถทำให้สาหร่ายตกตะกอนได้แต่วิธีที่ดีที่สุด คือใช้แอคติเวตเต็ดคาร์บอน (Activated Carbon) ด้วย

5.2.1.3 การใช้จุลินทรีย์เพื่อกำจัดสาหร่าย จะทำให้เซลล์แตกและปล่อยสารพิษออกมา จึงไม่แนะนำ

5.2.1.4 วิธีที่ดีที่สุด คือลดปริมาณสารไนโตรเจน และฟอสฟอรัส

5.2.2 ตัวอย่างการใช้ Copper Sulphate ในการควบคุมปริมาณสาหร่ายสีเขียวแกมน้ำเงิน ทำได้ดังนี้

5.2.2.1 เก็บน้ำมาวิเคราะห์ว่า Plankton พืชที่พบเป็นสาหร่ายสีเขียวแกมน้ำเงินหรือไม่

5.2.2.2 เก็บตัวอย่างส่งวิเคราะห์ ค่า Total Alkalinity (mg/l as CaCO₃)
ถ้า Alk < 50 mg/l วิธีนี้ไม่แนะนำ เพราะ pH หลังใช้จะ Drop ลงมาก

5.2.2.3 ถ้า Alk > 50 mg/l แนะนำว่า ควรใช้ CuSO₄ โดยคำนวณจาก ความเข้มข้น CuSO₄ (mg/l) = Total Alkalinity / 100

5.2.2.4 หากความเข้มข้น CuSO₄ (mg/l) ที่คำนวณได้ > 2.50 ให้ ใช้ได้มากที่สุด เพียง 2.50 mg/l เท่านั้น ด้วยเหตุผลป้องกันการสะสมอยู่ในน้ำ และเป็นอันตรายต่อสัตว์น้ำ และผู้ใช้น้ำ

5.2.2.5 นำความเข้มข้นที่ได้ มาเทียบบัญญัติไตรยางค์กับปริมาตรน้ำในบ่อ โดยคิดความลึกเพียง 0.50 เมตร ปริมาตร (ลบ.ม.) = พื้นที่บ่อ (ตารางเมตร) * ความลึก 0.50 เมตร เท่านั้น (สาหร่ายอยู่มากที่สุด บนผิวน้ำ 50 เซนติเมตร เท่านั้น) แล้วคูณความเข้มข้นกลับมาเป็น ความเข้มข้นของ CuSO₄ ที่ใช้(ที่มีขายเป็นผง 25 % เรียกว่า จุนสี ในสูตรเป็น CuSO₄ 100 %)

5.2.2.6 เอาผงจุนสีมาละลายน้ำ แล้วพ่นเป็นละอองที่ผิวน้ำให้ทั่วทั้งบ่อ ห้ามเทเพราะไม่มีประโยชน์ จุนสีมี ค่าความถ่วงจำเพาะสูงถ้าเทลงไปก็ไม่กระจายตัว ไม่ได้ผล และต้องทำในเดือนแดดออก ช่วง 7 - 10 โมง เพราะสาหร่ายจะลอยอยู่ผิวน้ำมากที่สุด 4-6 เดือน ใช้ 1 ครั้ง (แล้วแต่น้ำ แล้วแต่ปริมาณสาหร่าย และอากาศเป็นต้น)

7.ซากสาหร่ายที่ตาย ใหม่ ๆ จะเป็นคราบสีเขียวและฟองขาว ที่ขอบบ่อ แล้วจะจมลงก้นบ่อ นานวันก็สะสม อาจต้องมีการขุดลอกด้วย ไม่งั้นน้ำดิบก็จะเน่า (นานเป็นหลายปี) แล้วต้องเก็บน้ำ มาวิเคราะห์ หา Alk, pH, Cu และปริมาณสาหร่ายสีเขียวแกมน้ำเงิน ที่พบหลังพ่น เป็นประจำเช่นเดือนละครั้ง แล้วทำสถิติไว้ หลายคนกลัวว่าปริมาณ Cu ในน้ำมากจากการสะสมในน้ำ วัด Cu < 0.10 mg/l แต่ในอาหารที่เรากินเข้าไปทุกวันนี้ มี Cu มากกว่าในเนื้อปลานิลก็มี 30 mg/kg

5.3 การบำบัดน้ำเสีย

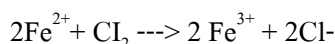
หมายถึง การกำจัดหรือทำลายสิ่งปนเปื้อนในน้ำเสียให้หมดไป หรือเหลือน้อยที่สุดให้ได้มาตรฐานที่กำหนดและไม่ทำให้เกิดมลพิษต่อสิ่งแวดล้อม น้ำเสียจากแหล่งต่างกันจะมีคุณสมบัติไม่เหมือนกันดังนั้นกระบวนการบำบัดน้ำจึงมีหลายวิธี โดยระบบบำบัดน้ำเสียทั่วไปมี 3 วิธีคือ

5.3.1 กระบวนการทางเคมี (chemical process)

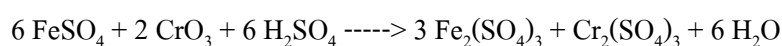
เป็นวิธีการบำบัดน้ำเสียโดยการแยกสารต่างๆ หรือสิ่งปนเปื้อนในน้ำเสียที่บำบัด เช่น โลหะหนัก สารพิษ สภาพความเป็นกรด ต่างสูงๆ ที่ปนเปื้อนอยู่ด้วยการเติมสารเคมีต่าง ๆ ลงไป เพื่อให้เข้าไปทำปฏิกิริยาซึ่งจะมีประโยชน์ในการแยกสาร แต่วิธีนี้มีข้อเสียคือ เมื่อเติมสารเคมีลงในน้ำเสียแล้ว ทำให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและวิธีนี้จะมีค่าใช้จ่ายสำหรับสารเคมีค่อนข้างสูง ดังนั้นกระบวนการทางเคมีจะเลือกใช้ก็ต่อเมื่อน้ำเสียไม่สามารถบำบัดได้ด้วยกระบวนการทางกายภาพหรือชีวภาพ

การทำให้เกิดตะกอน (precipitation) อาศัยหลักการเติมสารเคมีลงไปทำปฏิกิริยาทำให้เกิดกลุ่มตะกอนตกลงมา โดยทั่วไปสารแขวนลอยจะมีประจุลบ ดังนั้นสารเคมีที่เติมลงไปจึงเป็นประจุบวกเพื่อทำให้เป็นกลาง การแยกด้วยวิธีนี้มีค่าใช้จ่ายสูงแต่ก็มีประสิทธิภาพสูงเช่นกัน ดังนั้นวิธีนี้จะเลือกใช้ก็ต่อเมื่อไม่สามารถแยกได้โดยกระบวนการทางชีวภาพหรือกายภาพ โดยส่วนมากสารเคมีที่ทำให้เกิดตะกอนจะละลายน้ำ เช่น เกลือของสารประกอบต่างๆ เช่น เกลืออะลูมิเนียมซัลเฟต หรือสารส้ม ($Al_2(SO_4)_3$) เกลือเหล็ก ($FeCl_3$, $FeSO_4$) และเกลือของแคลเซียม ($Ca(OH)_2$) ส่วนเกลือที่นำมาช่วยในการเกิดตะกอนได้ดียิ่งขึ้นนี้เป็นสารประกอบของ กลุ่ม Activated ของ Silica และ Polyelectrolytes โดยกระบวนการทางเคมีมีหลายวิธี

การเกิดออกซิเดชันทางเคมี (chemical oxidation) อาศัยหลักการเสียอิเล็กตรอนของอะตอม ให้แก่สารเคมีที่เติมลงไปในน้ำเสียโดยสารเคมีนี้จะทำหน้าที่เป็นตัวออกซิไดซ์ (oxidizing agent) ส่วนมากวิธีนี้จะนิยมใช้เปลี่ยนโมเลกุลของโลหะที่เป็นพิษ เช่น การเปลี่ยน Fe^{2+} ซึ่งมีพิษมากไปเป็นสาร Fe^{3+} ซึ่งมีพิษน้อย ด้วยคลอรีน ดังแสดงในสมการต่อไปนี้

การเกิดรีดักชันทางเคมี (chemical reduction) เป็นปฏิกิริยาที่มีการรับอิเล็กตรอน วิธีการนี้เป็นการเปลี่ยนสภาพของสารพิษไปเป็นสารที่มีอันตรายน้อยลง อะตอมหรือไอออน ของสารพิษจะรับอิเล็กตรอนจากสารเคมีที่เติมลงไปซึ่งมีสมบัติเป็นตัวรีดิวซ์ (reducing agent) เช่น การเปลี่ยน Cr^{6+} ซึ่งมีพิษมากไปเป็น Cr^{3+} ด้วย เฟอรัสซัลเฟต ($FeSO_4$) ในสภาพที่เป็นกรด ดังแสดงในสมการต่อไปนี้

การสะเทิน (neutralization) เป็นการเปลี่ยนค่าความเป็นกรด-ด่าง (pH) ของน้ำเสียให้มีฤทธิ์เป็นกลาง (pH = 7) ถ้าต้องการปรับค่าน้ำเสียที่มีฤทธิ์เป็นกรด (pH < 7) ในน้ำเสียให้สูงขึ้นต้องเติมสารที่มีฤทธิ์เป็นด่าง เช่น แคลเซียมคาร์บอเนตหรือโซเดียมไฮดรอกไซด์ ส่วนกรณีที่ต้องการปรับน้ำเสียมีฤทธิ์เป็นด่าง (pH > 7) ให้มีค่า pH ต่ำลงจะต้องเติมกรด เช่น กรดซัลฟิวริก กรดไนตริก กรดเกลือและ

5.3.2 กระบวนการทางชีววิทยา (Biological Process)

กระบวนการทางชีววิทยา (biological process) เป็นการอาศัยหลักการใช้จุลินทรีย์ต่าง ๆ มาทำการย่อยสลายเปลี่ยนอินทรีย์สารไปเป็นก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์และแอมโมเนีย เป็นการบำบัดน้ำเสียที่ดีที่สุดในแง่ของการลดปริมาณสารอินทรีย์ในแหล่งน้ำ แต่หลักการนี้เลือกสภาวะแวดล้อมให้เหมาะกับการทำงานของจุลินทรีย์ โดยสัมพันธ์กับปริมาณของจุลินทรีย์ และเวลาที่ใช้ในการย่อยสลาย แบคทีเรียที่เลือกใช้ในการย่อยสลายสารอินทรีย์แยกออกได้เป็น 2 ประเภท คือ แบคทีเรียที่ต้องใช้ออกซิเจน (aerobic bacteria) ส่วนกลุ่มที่ 2 เป็นพวกไม่ใช้ออกซิเจน (anaerobic bacteria)

5.3.3 กระบวนการทางกายภาพ (physical process) กระบวนการทางกายภาพ (physical process) เป็นการบำบัดน้ำเสียอย่างง่ายซึ่งจะแยกของแข็งที่ไม่ละลายน้ำออก วิธีนี้จะแยกตะกอนได้ประมาณ 50-65% ส่วนเรื่องการแยกความสกปรกในรูปของสารอินทรีย์ (BOD5) ประมาณ 20-30% เท่านั้น วิธีการต่าง ๆ ในกระบวนการนี้มีหลายวิธี เช่น การดักด้วยตะแกรง (screening) เป็นการแยกเศษขยะต่าง ๆ ที่มากับน้ำเสีย เช่น เศษไม้ ถูพลาสติก กระดาษ ตะแกรงมีหลายขนาด การดักด้วยตะแกรงจึงเป็นการแยกขั้นตอนแรกในการบำบัดน้ำเสีย การตัดย่อย (combination) คือ การใช้เครื่องตัดทำลายเศษขยะขนาดใหญ่ให้มีขนาดเล็กลง การกวาด (skimming) เป็นการกำจัดน้ำมันและไขมันโดยทำการดักหรือกวาดออกจากน้ำเสีย การทำให้ลอย (floating) จะใช้กับตะกอนที่มีความถ่วงจำเพาะน้อยกว่าน้ำ การตกตะกอน (sedimentation) เป็นการแยกตะกอนออกจากน้ำเสียโดยอาศัยหลักการเรื่องแรงโน้มถ่วง ซึ่งจะใช้กับตะกอนที่มีความถ่วงจำเพาะมากกว่าน้ำ

5.3.4 กระบวนการทางกายภาพ-เคมี (physical-chemical process) เป็นกระบวนการที่ต้องมีอุปกรณ์ช่วยมากกว่ากระบวนการที่กล่าวมา ซึ่งกระบวนการนี้จะใช้ในช่วงตอนสุดท้ายในการบำบัดน้ำเสีย ที่ผ่านกระบวนการในขั้นตอนอื่นแล้ว เช่น กระบวนการดังต่อไปนี้

5.3.4.1 การดูดซับด้วยถ่าน (carbon adsorption) วิธีการนี้ใช้ผงถ่านหรือคาร์บอนเป็นตัวดูดซับสารเจือปนที่ละลายอยู่ในน้ำทิ้ง

5.3.4.2 การแลกเปลี่ยนประจุ วิธีการนี้อาศัยหลักการแลกเปลี่ยนประจุระหว่างสารปนเปื้อนในน้ำเสากับตัวกลางที่บรรจุซึ่งมีทั้งประจุบวกและประจุลบ โดยจะมีการลำเลียงน้ำภายใน

5.4 วิธีการบำบัดน้ำเสีย ขั้นตอนการบำบัดน้ำเสีย โดยทั่วไปการบำบัดน้ำทิ้งแบ่งออกได้เป็น 4 ขั้นตอนดังนี้

5.4.1 การบำบัดขั้นเตรียมการ (preliminary treatment) เป็นขั้นตอนการแยกสิ่งสกปรกที่มีขนาดใหญ่ ไม่ละลายน้ำออกจากน้ำ โดยการใช้ตะแกรง (Screens)

5.4.2 การบำบัดขั้นต้น (primary treatment) น้ำเสียที่ผ่านขั้นตอนจากข้อที่ 1 แล้ว จะถูกนำมาตกตะกอนในถังตกตะกอน ซึ่ง เรียกว่า primary sludge การบำบัดในขั้นนี้จะลดค่า BOD ได้ประมาณ 25-40% แล้วแต่คุณลักษณะของน้ำทิ้งและประสิทธิภาพของถังตกตะกอน

5.4.3 การบำบัดขั้นที่สอง (secondary treatment) น้ำเสียจากข้อ 2 จะถูกนำไปสู่ถังเติมอากาศซึ่งจะมีการเติมอากาศให้แก่แบคทีเรียโดยใช้เครื่องเติมอากาศ แบคทีเรีย ช่วยย่อยสลายและกำจัดสารอินทรีย์หรือ BOD ซึ่งอยู่ในรูปของสารละลายหรืออนุภาคคอลลอยด์ ออกไปจากน้ำ กลายเป็นตะกอน ตกกลงไปที่ก้นถังตกตะกอนในส่วนนี้จะถูกนำไปกำจัดต่อไป น้ำในส่วนบนของถังตกตะกอนจะใสขึ้น ในขั้นตอนนี้จะช่วยลดค่า BOD ลงได้ประมาณ 75-95% ซึ่งค่า BOD ของน้ำส่วนนี้จะต่ำกว่า 20 มิลลิกรัม/ลิตร สามารถปล่อยทิ้งลงสู่แม่น้ำได้แต่ถ้าต้องการความสะอาดเหมาะแก่การนำกลับมาใช้ใหม่เข้าสู่การบำบัดขั้นที่ 3 ต่อไป

5.4.4 การบำบัดขั้นที่สาม (Tertiary treatment) ต้องการความบริสุทธิ์สะอาดสามารถนำกลับมาใช้อุปโภคและบริโภคได้ ขบวนการบำบัดนี้จึงเป็นขบวนการเคมีรวมกับฟิสิกส์ - เคมี น้ำทิ้งจากการบำบัด ขั้นตอนที่สอง จะถูกนำมาตกตะกอนด้วยวิธีทางเคมีแยกสารประกอบฟอสเฟตออกด้วยปูนขาว จากนั้นจึงนำมากำจัดสารอินทรีย์ที่เหลืออยู่ด้วยขบวนการทาง ฟิสิกส์ - เคมีด้วยขบวนการ ion exchange ซึ่งจะได้น้ำที่สะอาดเมื่อผ่านการฆ่าเชื้อโรคแล้วจะได้น้ำที่สะอาด

5.5 หลักการจัดการน้ำเสีย

หลักการจัดการน้ำเสียที่สำคัญได้แก่การนำน้ำเสียที่เกิดขึ้นเข้าสู่กระบวนการบำบัดให้ได้ตามมาตรฐานน้ำทิ้ง ปลอดภัยต่อสิ่งแวดล้อม และสุขภาพอนามัย โดยทั่วไปการจัดการน้ำเสียจะประกอบด้วย

5.5.1 การรวบรวมน้ำเสีย (collection)

5.5.2 การบำบัดน้ำเสีย (treatment)

5.5.3 การนำกลับมาใช้ประโยชน์ (reuse and reclamation)

สำหรับโรงงานอุตสาหกรรมมีการจัดการระบบบำบัดน้ำเสียต่างกันไปทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดพื้นที่ในการจัดการเรื่องระบบน้ำเสีย สำหรับโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่มีการถ่ายเทน้ำเสียในปริมาณมากออกสู่สิ่งแวดล้อม เช่นโรงงานน้ำตาล โรงงานผลิตอาหารทางการเกษตร จะมีการจัดการเรื่องระบบบำบัดซึ่งต้องใช้พื้นที่ขนาดใหญ่ ดังนั้นระบบบำบัดจึงเหมาะสำหรับเป็นระบบบ่อชนิดต่าง ๆ ทั้งมีการใช้ออกซิเจนและไม่มีการ ใช้ออกซิเจน

บ่อบำบัดที่ใช้ออกซิเจนที่อาศัยหลักการธรรมชาติและง่ายที่สุด เช่น ระบบ บ่อผึ่ง (oxidation pond)นอกจากนี้ยังมี บ่อเติมอากาศ (aerated Lagoon)

บ่อที่มีออกซิเจน (aerobic pond) บ่อบำบัดที่ไม่ใช้ออกซิเจน เช่น บ่อหมัก (anaerobic pond)

บ่อบำบัดทั้งสองประเภทจะเป็นรูปบ่อเดี่ยวหรือหลายบ่อต่อเนื่องเป็นอนุกรมก็ได้ ขึ้นอยู่กับ

ความเข้มข้นและปริมาณของน้ำเสียที่จะทำการบำบัด

ระบบบำบัดน้ำเสียเหล่านี้อาศัยการทำงานของแบคทีเรียและสาหร่าย บ่อเหล่านี้ยังให้ผลพลอยได้ที่เป็น เช่น จะให้ก๊าซมีเทนมาใช้หุงต้มอาหาร แต่มีข้อจำกัดที่ใช้เนื้อที่ขนาดใหญ่และการทำงานจะดียิ่งขึ้นถ้าบริเวณนั้นมีแสงแดดมาก ดังนั้นระบบแบบนี้จึงเหมาะกับประเทศที่กำลังพัฒนาซึ่งมีข้อจำกัดในเรื่องการลงทุนและค่าใช้จ่าย

ระบบบำบัดที่ใช้พื้นที่น้อย ระบบบำบัดในกลุ่มนี้ก็มีมากมายหลายชนิดให้เลือก มีรูปแบบและลักษณะที่แตกต่างกันออกไปเริ่มจากระบบตะกอนแขวนลอย (activated sludge, AS) ที่ต้องใช้เครื่องจักรกลมากที่สุดและมีค่าใช้จ่ายสูง แต่มีคุณภาพในการจัดการสูง ระบบตะกอนยัดติดวัสดุ (Trickling Filter, TF) ระบบคลองวนเวียน (oxidation ditch) ระบบจานหมุน (rotating biological contractors) ระบบบำบัดในกลุ่มนี้ ออกแบบยากกว่า ผู้ดูแลจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจจึงจะเกิดประสิทธิภาพ โดยสรุประบบบำบัดน้ำเสียโดยชีวภาพที่นิยมในประเทศไทยมีด้วยกัน 5 ระบบ ได้แก่

5.6 การบำบัดโดยชีวภาพ ที่นิยมใช้ในประเทศไทยมี 5 ระบบ ได้แก่

5.6.1 ระบบเอเอส (Activated Sludge - AS)

5.6.2 ระบบคลองวนเวียน (Oxidation Ditch - OD)

5.6.3 ระบบจานหมุนชีวภาพ (Rotating Biological Contactors - RBC)

5.6.4 ระบบบ่อฝุ้ง (Oxidation Pond)

5.6.5 ระบบสระเติมอากาศ (Aerated Lagoon)

ภาพที่ ค-1 แผนที่แสดงจุดตรวจวัดคุณภาพน้ำในพระตำหนักสวนปทุม

ภาพที่ ค-2 การเก็บตัวอย่างคุณภาพน้ำจุดสำรวจที่ 1

ภาพที่ ค-3 การตรวจวัดตัวอย่างคุณภาพน้ำภาคสนามจุดสำรวจที่ 1

ภาพที่ ค-4 การเก็บตัวอย่างน้ำจุดสำรวจที่ 3

ภาพที่ ค-5 การเก็บตัวอย่างน้ำจุดสำรวจที่ 4

ภาพที่ ค-6 ลักษณะการบลูมของสาหร่ายบริเวณผิวน้ำ

ภาพที่ ค-7 ปรากฏการณ์สีเขียวที่เกิดขึ้นจากการบลูมของสาหร่าย

ภาพที่ ค-8 สภาพโดยทั่วไปของจุดเก็บตัวอย่างน้ำ

ภาพที่ ค-9 สภาพโดยทั่วไปของจุดเก็บตัวอย่างน้ำ

ภาพที่ ค-10 สภาพโดยทั่วไปของจุดเก็บตัวอย่างน้ำ

ภาพที่ ค-11 สภาพโดยทั่วไปของจุดเก็บตัวอย่างน้ำ

คณะผู้จัดทำ

รายงานผลการตรวจวัดคุณภาพน้ำ พระตำหนักสวนปทุม จังหวัดปทุมธานี ปีที่ 2

คณะที่ปรึกษา

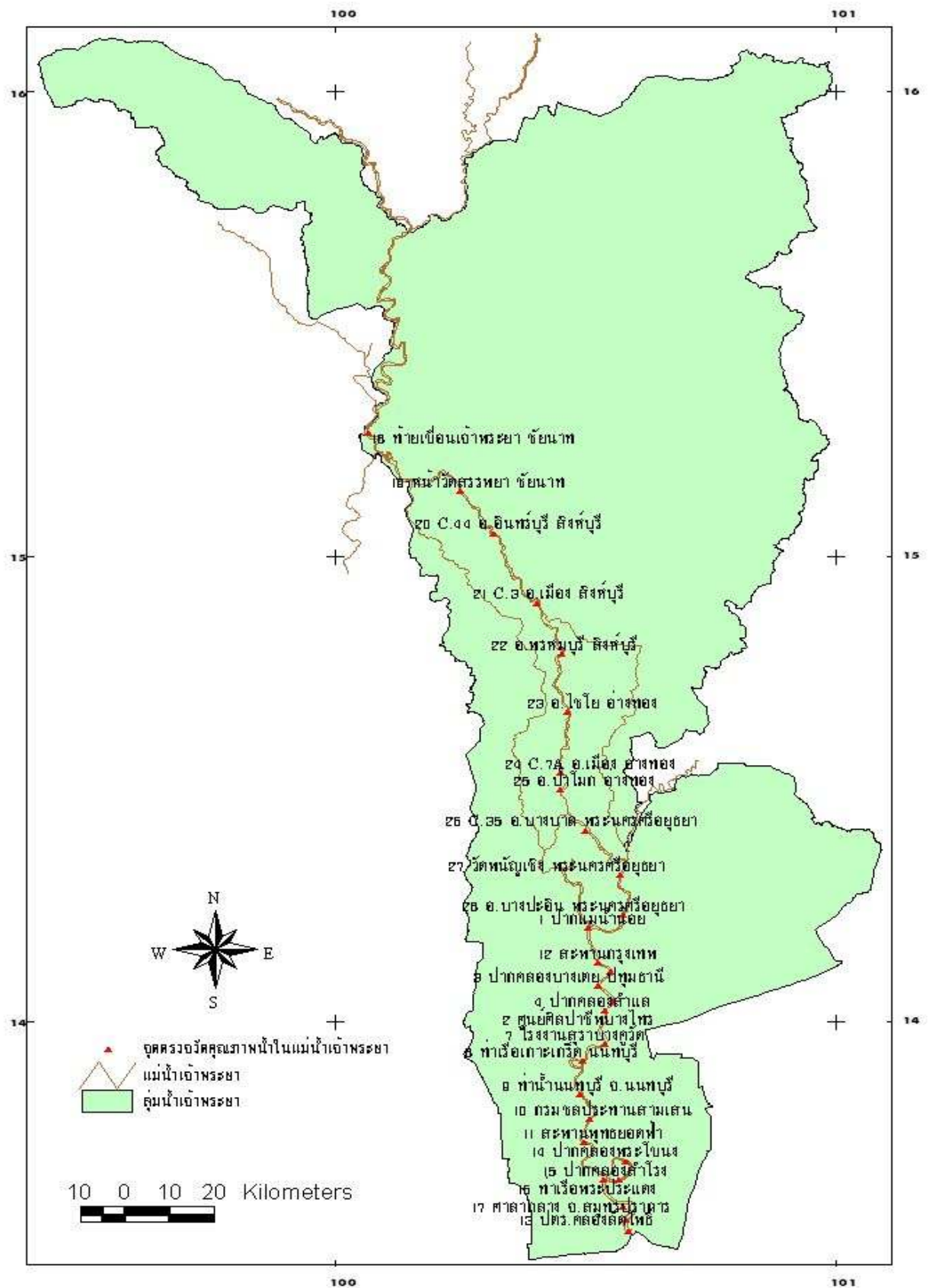
1. นายชลิต ดำรงค์ดี	อธิบดีกรมชลประทาน	ประธานที่ปรึกษา
2. นายวีระ วงศ์แสงนาค	รองอธิบดีฝ่ายบำรุงรักษา	รองประธานที่ปรึกษา
3. นายสุพัตร วัฒนุ	ผู้อำนวยการสำนักอุทกวิทยาและบริหารน้ำ	ที่ปรึกษา
4. นายชัชวาล ปัญญาวาทินันท์	ผู้อำนวยการสำนักวิจัยและพัฒนา	ที่ปรึกษา
5. นายทองเปลว กองจันทร์	ผู้อำนวยการส่วนอุทกวิทยา	ที่ปรึกษา
6. นางสุนันทา เพ็ญสุต	ผู้อำนวยการส่วนวิจัยและพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์	ที่ปรึกษา

คณะทำงานภาคสนามและจัดทำรายงาน

1. นางรติมา รัตนจารุรักษ์	หัวหน้ากลุ่มงานตะกอนและคุณภาพน้ำ	หัวหน้าคณะทำงาน
2. นายจรินทร์ คงรักษ์	นักวิชาการเกษตร ชำนาญการ	คณะทำงาน
3. น.ส.พรทิพย์ กาญจนพรหม	นักวิชาการเกษตร ชำนาญการ	คณะทำงาน
4. นายสถาพร นาคคณี	นักวิชาการเกษตร ปฏิบัติการ	คณะทำงาน
5. นายชาติรี แสงเรืองรอบ	เจ้าพนักงานอุทกวิทยา ชำนาญงาน	คณะทำงาน

คณะทำงานห้องปฏิบัติการ

1. นางศิริวัฒน์ สันติเมธีวิรุฬ	หัวหน้ากลุ่มงานเคมี
2. น.ส.แสงดาว วงศ์ปิ่น	นักวิทยาศาสตร์ ชำนาญการพิเศษ
3. น.ส.สุชลัคณ์ นานะกรังสรรค์	นักวิทยาศาสตร์ ชำนาญการ

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงจุดตรวจวัดคุณภาพน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยา

บทที่ 1

บทนำ

คุณภาพน้ำตามแหล่ง น้ำธรรมชาติจะเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยเพียงใดย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยสิ่งแวดล้อม ต่างๆ เช่น สภาพภูมิอากาศ สภาพภูมิประเทศ ลักษณะทางธรณีวิทยา รวมทั้งกิจกรรมของสิ่งมีชีวิตต่างๆ ในแหล่งน้ำนั้น ปัญหาคุณภาพน้ำของแม่น้ำสายต่างๆ มีสาเหตุมาจากการปล่อยน้ำทิ้งจากแหล่งต่างๆ เช่น น้ำทิ้งจากอาคารบ้านเรือน โรงงานอุตสาหกรรม การเกษตรกรรม และการคมนาคมต่างๆ เป็นต้น ซึ่งหากเกิดปัญหาแล้วไม่เพียงแต่จะทำให้การนำน้ำไปใช้ประโยชน์เพื่อกิจกรรมต่างๆ ลดน้อยลงไป หากแต่ยังก่อให้เกิดผลกระทบต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนที่นำน้ำไปอุปโภคบริโภคอีกด้วย

แม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแม่น้ำสายหลักและสายสำคัญของลุ่มน้ำเจ้าพระยาและของประเทศไทย โดยไหลผ่านจังหวัดต่างๆ ในภาคกลาง บริเวณสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยามีการใช้ประโยชน์จากน้ำในแม่น้ำมากมาย ทั้งทางด้านเกษตรกรรม การคมนาคม การพัฒนาชุมชนที่อยู่อาศัย ธุรกิจ การพาณิชย์ การท่องเที่ยว อุตสาหกรรม ฯลฯ ล้วนแล้วแต่ต้องใช้วัตถุดิบจากทรัพยากรธรรมชาติ เคมีภัณฑ์ พลังงาน และน้ำในกระบวนการผลิตหรือการดำเนินการของกิจกรรม ก่อให้เกิดของเสีย และน้ำเสียที่มีสารมลพิษที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมของแหล่งน้ำ (กรมควบคุมมลพิษ, 2542) จะเห็นได้ว่า น้ำเป็นปัจจัยหลักอย่างหนึ่งในการดำรงชีพของมนุษย์ (ถ้าหากมนุษย์ขาดน้ำเพียง 2-3 วัน จะเสียชีวิต) ดังนั้น จากการที่จำนวนประชากรเพิ่มขึ้น การจัดหาน้ำที่มีคุณภาพเหมาะสมมาใช้ อุปโภคบริโภคจึงเป็นปัญหาที่พบบ่อยตามเมืองใหญ่ๆ ในปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะแหล่งน้ำจืดหลายแห่ง ตื้นเขิน และน้ำในแหล่งน้ำเกิดมลพิษอันเนื่องมาจากการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ บกพร่องและผิดพลาดต่อเนื่องกันมาเป็นเวลานาน

สืบเนื่องจากพระราชเสาวนีย์ในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2550 เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาคุณภาพน้ำแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งปัจจุบันมีคุณภาพน้ำเสื่อมโทรมจนอยู่ในขั้นวิกฤต และทรงขอให้หน่วยงานต่างๆ ร่วมกันป้องกัน และแก้ไขปัญหาคุณภาพน้ำแม่น้ำเจ้าพระยา กรมชลประทานได้สนองพระราชเสาวนีย์สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ โดยการแต่งตั้งคณะทำงานเรื่องคุณภาพน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยา ทำจีน และป่าสัก เพื่อดำเนินการตรวจสอบคุณภาพน้ำแม่น้ำเจ้าพระยา และเนื่องจากการใช้ประโยชน์จากน้ำในลุ่มน้ำเจ้าพระยาของแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกัน ทั้งทางด้านปริมาณและวิธีการ ส่งผลให้คุณภาพน้ำในแต่ละช่วงแตกต่างกัน ในรายงานฉบับนี้จะกล่าวถึงเฉพาะพื้นที่ที่มีผลกระทบต่อลุ่มน้ำเจ้าพระยาโดยตรง อันได้แก่ พื้นที่บริเวณท้ายเขื่อนชัยนาท จังหวัดชัยนาท ไปจนถึงบริเวณหน้าศาลากลางจังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ ซึ่งมีจุดสำรวจตรวจสอบคุณภาพน้ำจำนวน 28 จุดสำรวจ ทั้งนี้เพื่อใช้เป็นข้อมูลรายงานผลการติดตามตรวจสอบและประเมิน

สถานการณ์คุณภาพน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยา รวมถึงเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการจัดทำแผนปฏิบัติการ
การจัดการแม่น้ำเจ้าพระยาอันจะนำไปสู่การป้องกันและแก้ไขปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อวิเคราะห์คุณภาพน้ำทางกายภาพ เคมี และชีวภาพในแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่บริเวณ
ท้ายเขื่อนเจ้าพระยา จังหวัดชัยนาทไปจนถึงหน้าศาลากลางจังหวัดสมุทรปราการ
2. เพื่อรายงานผลการติดตามตรวจสอบและประเมินสถานการณ์คุณภาพน้ำในแม่น้ำ
เจ้าพระยา
3. เพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผนควบคุมคุณภาพน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยา
4. เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการจัดทำแผนปฏิบัติการการจัดการแม่น้ำเจ้าพระยาต่อไป

นิยามศัพท์

น้ำ หมายถึง สารประกอบซึ่งมีองค์ประกอบเป็นธาตุไฮโดรเจนและออกซิเจนใน
อัตราส่วน 1 : 8 โดยน้ำหนัก เมื่อบริสุทธิ์มีลักษณะเป็นของเหลวใส ไม่มีกลิ่น รส ดมได้ และ
ชำระล้างสิ่งสกปรก สำหรับในทางวิทยาศาสตร์แล้ว น้ำถือว่าเป็นสารมาตรฐานที่สามารถอยู่ได้ 3
สถานะ คือ ของแข็ง (น้ำแข็ง) ของเหลว (น้ำ) และก๊าซ (ไอน้ำ) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2538)

มลพิษ หมายความว่า ของเสีย วัตถุอันตราย และมวลสารอื่นๆ รวมทั้งกากตะกอนหรือสิ่ง
ตกค้างเหล่านี้นั้นที่ถูกปล่อยทิ้งจากแหล่งกำเนิดมลพิษ หรือที่มีอยู่ในสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ซึ่ง
อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือภาวะที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของ
ประชาชนได้ และให้หมายความรวมถึงรังสี ความร้อน แสง เสียง กลิ่น ความสั่นสะเทือน หรือเหตุ
รำคาญอื่นๆ ที่เกิดหรือถูกปล่อยออกจากแหล่งน้ำกำเนิดมลพิษ

ของเสีย หมายความว่า ขยะมูลฝอยสิ่งปฏิกูล น้ำเสีย อากาศเสีย มวลสาร หรือวัตถุอันตราย
อื่นใด ซึ่งถูกปล่อยทิ้งหรือมีที่มาจากแหล่งกำเนิดมลพิษรวมทั้งกากตะกอนหรือสิ่งตกค้างจากสิ่ง
เหล่านี้นั้นที่อยู่ในสภาพของแข็ง ของเหลว หรือก๊าซ

น้ำเสีย หมายความว่า ของเสียที่อยู่ในสภาพเป็นของเหลวรวมทั้งมวลสารที่อยู่ปะปนหรือ
ปนเปื้อนอยู่ในของเหลวนั้น

คุณภาพน้ำ หมายถึง ความเหมาะสมของน้ำเพื่อใช้ในกิจกรรมเฉพาะของมนุษย์ คุณภาพ
ของน้ำตามแหล่งน้ำธรรมชาติจะเปลี่ยนแปลงไปมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับปัจจัยของสภาพแวดล้อม

เป็นสำคัญ ได้แก่ สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ลักษณะทางธรณีวิทยา การใช้ประโยชน์ที่ดินหรือกิจกรรมของสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับน้ำ (เกษม, 2526)

ภาวะมลพิษทางน้ำ หมายถึง การมีสารแปลกปลอม ได้แก่ สารอินทรีย์ สารอนินทรีย์ กัมมันตภาพรังสี หรือสิ่งมีชีวิตต่างๆ ที่อันตรายหรือเป็นที่รังเกียจอยู่ในน้ำ ทำลายคุณภาพน้ำหรือบั่นทอนประโยชน์ของการใช้น้ำ (พัฒนา, 2545)

มาตรฐานคุณภาพน้ำ หมายถึง การกำหนดขีดจำกัดของพารามิเตอร์ทางกายภาพ เคมี และชีวภาพของแหล่งน้ำ (พัฒนา, 2545)

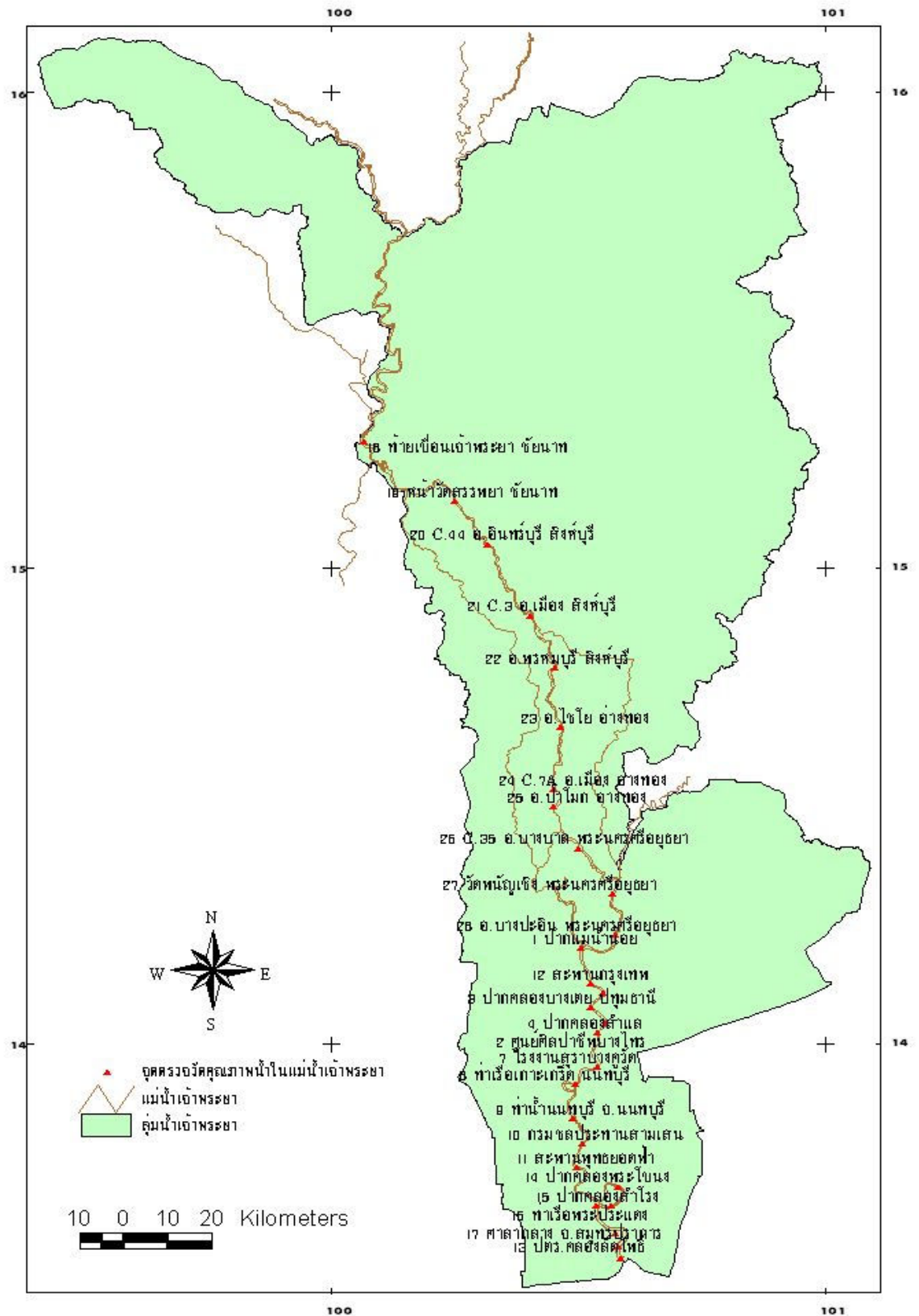
แม่น้ำเจ้าพระยาตอนบน หมายถึง แม่น้ำเจ้าพระยาจากท้ายเขื่อนเจ้าพระยา จังหวัดชัยนาท ถึงหน้าว่าการอำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

แม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลาง หมายถึง แม่น้ำเจ้าพระยาจากปากแม่น้ำน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ถึงบริเวณท่าเรือเกาะเกร็ด จังหวัดนนทบุรี

แม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง หมายถึง แม่น้ำเจ้าพระยาจากบริเวณท่าเรือกรมชลประทาน ปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี ถึงหน้าศาลากลางจังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรปราการ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการ การป้องกัน และการควบคุมคุณภาพน้ำในแม่น้ำพระยา
2. เพื่อเป็นแบบอย่างการศึกษาคุณภาพน้ำในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป
3. เพื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร สำหรับผู้ที่เกี่ยวข้อง หรือผู้ที่สนใจที่จะนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงจุดตรวจวัดคุณภาพน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยา

บทที่ 4

สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ

1. สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาคุณภาพน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาตอนบน ตั้งแต่ท้ายเขื่อนเจ้าพระยา จังหวัดชัยนาท ถึงบริเวณหน้าท่าเรืออ่าวบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา พบว่า คุณภาพน้ำในช่วงแม่น้ำเจ้าพระยาตอนบนมีคุณภาพน้ำอยู่ในเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพน้ำเพื่อการชลประทานทุกพารามิเตอร์ที่ตรวจวัด คุณภาพน้ำแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางตั้งแต่ปากแม่น้ำน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ถึงบริเวณทำนายนนทบุรี จังหวัดนนทบุรี พบว่า คุณภาพน้ำในช่วงแม่น้ำเจ้าพระยาตอนกลางจัดเป็นน้ำที่ยังมีคุณภาพดี โดยมีลักษณะเปลี่ยนไปจากธรรมชาติไม่มากนักเนื่องจากคุณภาพน้ำส่วนใหญ่อยู่ในเกณฑ์มาตรฐานคุณภาพน้ำแหล่งน้ำผิวดินประเภท 3 แต่ก็ยังมีคุณภาพน้ำบางประการ เช่น ค่าออกซิเจนที่ละลายน้ำ และบีโอดี ที่ในบางช่วงเวลาที่เก็บตัวอย่างน้ำในบางจุดสำรวจมีค่าสูงกว่าเกณฑ์มาตรฐาน โดยสถานการณ์คุณภาพน้ำในช่วงฤดูแล้งควรมีการเฝ้าระวังปัญหาที่เกิดจากปริมาณออกซิเจนละลายน้ำต่ำ รวมทั้งปัญหาที่เกิดจากปริมาณค่าบีโอดีสูงกว่าเกณฑ์มาตรฐาน ซึ่งอาจก่อให้เกิดปัญหาหมอกควันได้ในอนาคต ซึ่งจะต้องริบหาแนวทางในการป้องกันและแก้ปัญหาต่อไป

ในส่วนของแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ตั้งแต่ท่าเรือกรมชลประทาน สามเสน ถึงบริเวณหน้าศาลากลางจังหวัดสมุทรปราการ พบว่า คุณภาพน้ำบางประการ เช่น ออกซิเจนที่ละลายน้ำ บีโอดี แอมโมเนีย และสังกะสี เป็นต้น ที่ในบางช่วงเวลาที่เก็บตัวอย่างน้ำในบางจุดสำรวจมีค่าสูงกว่าเกณฑ์มาตรฐาน และจากผลการศึกษาพบว่า ดัชนีคุณภาพน้ำบางประการที่มีค่าผันแปรไปจากธรรมชาติ เช่น ความนำไฟฟ้า ความเค็ม ของแข็งละลายได้ทั้งหมด คลอไรด์ ซัลเฟต ความกระด้างทั้งหมด SSP และ SAR ซึ่งมีสาเหตุสำคัญเนื่องมาจากแม่น้ำเจ้าพระยาได้รับอิทธิพลจากการรุกรานของน้ำทะเลเข้ามาปนเปื้อน โดยเฉพาะในช่วงฤดูแล้งซึ่งปริมาณน้ำจืดค่อนข้างน้อย และเมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงคุณภาพน้ำแต่ละเดือนในรอบปีของแม่น้ำบางปะกงพบว่า คุณภาพน้ำส่วนใหญ่มีการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากอิทธิพลของฤดูกาลอย่างเด่นชัด เช่น ความนำไฟฟ้า ความเค็ม ของแข็งละลายได้ทั้งหมด ความขุ่น และสารแขวนลอย เป็นต้น และเป็นที่น่าสังเกตว่าในช่วงฤดูแล้งซึ่งมีปริมาณน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาน้อยคุณภาพโดยทั่วไปค่อนข้างจะมีเกณฑ์ลดต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน สำหรับการเปลี่ยนแปลงระหว่างจุดสำรวจเก็บตัวอย่างต่างๆ ในรอบปี พบว่าดัชนีคุณภาพน้ำบางประการมีการเปลี่ยนแปลงที่คล้ายคลึงกัน โดยมีแนวโน้มว่าจะมีค่าคุณภาพน้ำ

ต่างๆ เพิ่มขึ้นจากต้นน้ำไปยังปลายน้ำ ได้แก่ ความนำไฟฟ้า ความเค็ม ของแข็งละลายได้ ทั้งหมด คลอไรด์ ซัลเฟต ความกระด้างทั้งหมด SSP และ SAR เป็นต้น แต่มีบางดัชนีคุณภาพน้ำที่มีลักษณะการเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอน โดยมีค่าแตกต่างกันไปในแต่ละจุดสำรวจเก็บตัวอย่าง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมต่างๆ อาทิเช่น ลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน กิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ ลักษณะพื้นที่หรือลักษณะภูมิประเทศ ฯลฯ ได้แก่ อุณหภูมิของน้ำ ค่าความเป็นกรดเป็นด่าง ออกซิเจนที่ละลายน้ำ บีโอดี ซีโอดี แอมโมเนีย ไนเตรท ไนไตรท์ ฟอสเฟต ไฮโดรเจนซัลไฟด์ ทีเคเอ็น RSC แบบที่เรียกกลุ่มโคลิฟอร์มทั้งหมด แบบที่เรียกกลุ่มฟีคอลโคลิฟอร์ม เหล็ก ทองแดง แมงกานีส และสังกะสี เป็นต้น อย่างไรก็ตามแนวโน้มคุณภาพน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาจะเริ่มลดต่ำลงจากบริเวณต้นน้ำไปจนถึงปากแม่น้ำ ตามระยะทางที่ไหลผ่านพื้นที่ชุมชนและโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ซึ่งเป็นแหล่งระบายของเสียและน้ำทิ้ง และยังพบว่า แม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างบางช่วงตั้งแต่จุดสำรวจที่ 11 ถึงจุดสำรวจที่ 17 (สะพานพุทธยอดฟ้าถึงหน้าศาลากลางจังหวัดสมุทรปราการ) แหล่งน้ำมีความสกปรกมากกว่าบริเวณอื่นๆ โดยเฉพาะค่าบีโอดีในบางช่วงมีค่าสูงมาก ซึ่งอาจจะทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของแม่น้ำมากขึ้นกว่าเดิมในอนาคต

ดังนั้น การติดตามตรวจสอบคุณภาพน้ำเป็นกิจกรรมที่สำคัญต่อการเฝ้าระวังคุณภาพน้ำ เพื่อให้ทราบถึงสถานภาพของแหล่งน้ำในปัจจุบัน ปัญหาหรือแนวโน้มของปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งเมื่อได้ข้อเท็จจริงแล้วจะนำไปสู่การสร้างแนวทางปฏิบัติในการวางแผนจัดการคุณภาพน้ำ การแก้ไขและป้องกันผลกระทบที่เกิดขึ้นจากมลพิษในแหล่งน้ำนั้นได้ทัน่วงทีก่อนที่น้ำหรือแหล่งน้ำนั้นจะเปลี่ยนแปลงไปหรือก่อให้เกิดอันตรายต่อผู้ใช้ประโยชน์ ดังนั้นมาตรการที่สำคัญที่สุด ได้แก่ มาตรการการมีส่วนร่วมและสร้างจิตสำนึกให้กับประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการเฝ้าระวังคุณภาพน้ำและหาแนวทางการแก้ไขและฟื้นฟูคุณภาพน้ำได้อย่างรวดเร็ว

2. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงคุณภาพน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยามีข้อเสนอแนะที่จะเป็นประโยชน์เพื่อใช้ในการป้องกันแก้ไขปัญหาคุณภาพน้ำ และเป็นแบบอย่างในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงคุณภาพน้ำในแม่น้ำอื่น ๆ ดังนี้

2.1 การศึกษาและสำรวจคุณภาพน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาควรดำเนินการอย่างต่อเนื่องตลอดเป็นประจำทุกปี โดยอาจจะตรวจวัดเฉพาะดัชนีคุณภาพน้ำบางประการที่มีความสำคัญ เช่น อุณหภูมิ น้ำ ออกซิเจนที่ละลายน้ำ ความเค็ม ความนำไฟฟ้า บีโอดี เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการติดตามและตรวจสอบถึงแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงคุณภาพน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาในอนาคต

2.2 ควรมีการศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับน้ำที่มาจากแหล่งชุมชนเพื่อจะได้ประเมินถึงปริมาณของ
เสีย (BOD Loading) ที่เกิดขึ้นจากแหล่งชุมชนที่สำคัญต่างๆ บริเวณแม่น้ำเจ้าพระยา ตลอดจน
ปริมาณสารเคมีที่ใช้ในการเกษตรซึ่งตกค้างอยู่ในแหล่งน้ำ เพื่อใช้เป็นข้อมูลร่วมกันในการจัดการ
คุณภาพน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาต่อไปในอนาคต

3.3 ควรมีการพัฒนาบุคลากรที่ทำงานในด้านคุณภาพน้ำ เพราะยังมีบุคลากรบางส่วนขาด
ความรู้พื้นฐานในเรื่องคุณภาพน้ำเบื้องต้น ทำให้เกิดความผิดพลาดในการรายงานข้อมูล

ภาคผนวกที่ ค1 การสำรวจคุณภาพน้ำแม่น้ำเจ้าพระยาภาคสนาม

ภาคผนวกที่ ค2 การตรวจสอบคุณภาพน้ำแม่น้ำเจ้าพระยาในห้องปฏิบัติการ

ภาคผนวกที่ ค3 ลักษณะภูมิประเทศบริเวณปากแม่น้ำน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาคผนวกที่ ค4 ลักษณะภูมิประเทศบริเวณศูนย์ศิลปาชีพพิเศษบางไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ภาคผนวกที่ ค5 ลักษณะภูมิประเทศบริเวณปากคลองพระโขนง จังหวัดกรุงเทพมหานคร

ภาพผนวกที่ ๑๖ ลักษณะภูมิประเทศบริเวณปากคลองสำโรง จังหวัดสมุทรปราการ